

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА КРАЇНОЗНАВСТВА У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РЕГІОНІ

УДК 477

Алла Атаманенко, Руслан Мініч
Острог, Україна

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО УКРАЇНИ З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

У цій статті проаналізовано двосторонні відносини України та Росії – двох країн, які поділяють спільну історію та географію. Метою аналізу є виявити чи відповідає de facto стан відносин de jure задекларованому стратегічному партнерству.

Ключові слова: стратегічне партнерство, кордон, Росія, Україна.

Alla Atamanenko, Ruslan Minich
Ostroh, Ukraine

STRATEGIC PARTNERSHIP OF UKRAINE WITH THE RUSSIAN FEDERATION: MYTH OR REALITY?

This paper analyzes bilateral relations between Ukraine and Russia – two countries that share a common history and geography. The purpose of the analysis is to identify whether the de facto state of relations correlates with the de jure declared strategic partnership.

Key words: strategic partnership, frontier, Russia, Ukraine.

Алла Атаманенко, Руслан Минич
Острог, Украина

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПАРТНЕРСТВО УКРАИНЫ С РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИЕЙ: МИФ ИЛИ РЕАЛЬНОСТЬ?

В этой статье проанализированы двусторонние отношения Украины и России – двух стран, которые разделяют общую историю и географию. Целью анализа является выявить соответствует ли de facto состояние отношений de jure задекларированному стратегическому партнерству.

Ключевые слова: стратегическое партнерство, кордон, Россия, Украина.

З метою виявлення суті стратегічного партнерства України та Російської Федерації (далі – РФ) необхідно визначити зміст самого поняття. Так, Oxford Dictionary подає таке тлумачення слова «стратегічний»: «пов’язаний з визначенням довгострокових або спільних цілей та інтересів і способів їх досягнення»¹. Тобто стратегічне партнерство передбачає схожість національних інтересів та цілей та взаємовигідну співпрацю з метою їх реалізації. Розгорнуте визначення терміну подає Людмила Чекаленко. Зокрема, вона виокремлює такі засади цього явища як: «непорушність поваги суверенітету і територіальної цілісності партнера [...]; збіг або наближення цінностей і цілей [...]; намічених шляхів [...]; координація зовнішньополітичних дій; надання допомоги в певних ситуаціях [...]; збіг перспектив бачення майбутнього розвитку світу й регіону; співробітництво без заподіяння шкоди взаємозв’язкам з іншими державами»². Тому слід проаналізувати зміст українсько-російських відносин на відповідність цим критеріям.

Неоднозначним є питання декларування поваги до принципу територіальної цілісності й непорушності кордонів та відсутності **територіальних претензій** один до одного в національних та двосторонніх документах двох держав. Зокрема, відповідно до Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ від 31 травня 1997 р.: «Високі Договірні Сторони будують відносини одна з одною на основі принципів взаємної поваги суверенної рівності, територіальної цілісності, непорушності кордонів, мирного врегулювання спорів»³. Крім того, відповідно до Указу Президента РФ «Про заходи щодо реалізації зовнішньополітичного курсу Російської Федерації» від 7 травня 2012 р. МЗС Росії повинно «твердо відстоювати [...] принципи Статуту ООН, які вимагають розвивати дружні відносини між державами на основі рівноправності, поваги їх суверенітету і територіальної цілісності»⁴.

¹ Strategic [Electronic resource] // Oxford Dictionaries. – Access mode: <http://oxforddictionaries.com/definition/english/partner?q=partner>

² Чекаленко Л. Зовнішня політика України [Текст]: підручник для студентів вищих навчальних закладів / Л.Д.Чекаленко. – К.: Либідь, 2006. – С. 201-202.

³ Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією [Електронний ресурс]: міжнародний документ №643_006 від 31 травня 1997 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_006

⁴ О мерах по реализации внешнеполитического курса Российской Федерации [Электронный ресурс]: Указ Президента РФ N 605 от 7 мая 2012 г. / Президи-

Аналогічні принципи закріплено в Законі України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики»⁵ від 1 липня 2010 р.

Про рівень імплементації вищезазначеного принципу свідчать такі факти: претензії Росії на о. Коса Тузла, укріплення Таманського узбережжя з боку Москви 2003 р., що мало на меті перетворити острів на півострів та в результаті цього отримати контроль над Керч-Єнікальським каналом, дві постанови Держдуми РФ про скасування Біловезьких угод стосовно розпаду СРСР і утворення СНД 1996 р., територіальні претензії на Крим, висловлені Держдумою Росії 1992 та 1993 рр. Таким чином, можна зробити висновок не лише про декларативний характер принципу поваги до територіальної цілісності з боку Росії, а й про наявність територіальних претензій.

Водночас, стратегічні відносини передбачають відсутність останніх. Затяжний процес делімітації та демаркації кордонів свідчить про наявність таких претензій з боку Москви. Угоду про демаркацію українсько-російського кордону підписано лише 17 травня 2010 р., відповідно до якої «сторони проведуть демаркацію українсько-російського державного кордону, встановленого Договором між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 року»⁶. Крім того, досі не делімітовано морський кордон між двома державами. Відповідно до Спільної заяви Президентів України та Росії за підсумками п'ятого засідання Українсько-Російської міждержавної комісії сторони «підтвердили, що якнайшвидше взаємовигідне вирішення питання щодо розмежування Азовського і Чорного морів та Керченської протоки відповідає національним інтересам двох держав»⁷. Разом з тим, в умовах наявності в Москви енергетичного важелю впливу на Київ, ефект якого лише посилюється після під-

дент России. – Режим доступа: <http://text.document.kremlin.ru/SESSION/PILOT/main.htm>

⁵ Про засади внутрішньої та зовнішньої політики [Електронний ресурс]: закон України № 2411-VI від 01 липня 2010 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

⁶ Угода між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону [Електронний ресурс]: Угода, Міжнародний документ № 643_365 від 17 травня 2010 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_365

⁷ Спільна заява Президентів України та Російської Федерації за підсумками п'ятого засідання Українсько-Російської міждержавної комісії [Електронний ресурс] / Президент України Віктор Янукович. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/24810.html>

писання контракту між російським «Газпромом» та НАК «Нафтогаз України» від 2009 р. та запуску «Північного потоку» 2011 р., Росія домоглась поступок від України в цьому питанні. Зокрема, Україна погодилась створити українсько-російську корпорацію, яка буде керувати судноплавною артерією Азово-Керченської акваторії і Керч-Єнікальського каналу зокрема. Тобто в результаті проведених переговорів сторони досягнути компромісу, вигідного для Москви: українська сторона наполягала на збереженні в Керченській протоці кордону з Росією, що існував за часів СРСР, але висловлювала готовність піти на компроміс у господарських питаннях. Тобто Україна передала частину прав з контролю за судноплаванням Росії, що означає втрату значної частини лоцманських зборів для Керченського порту й обмеження суверенітету України. Таким чином, Москва за допомогою економічних важелів досягла можливості контролювати Керч-Єнікальський канал, незважаючи на те, що останній *de jure* залишився українським. Тут доречно зазначити, що Gazprom International (РФ) і НАК «Нафтогаз України» домовилися активізувати співпрацю щодо створення спільного підприємства для освоєння нафтогазоносної структури Палласа на Прикерченському шельфі Чорного моря, що є додатковим чинником, який пояснює суть сучасних українсько-російських відносин, яка полягає у досягненні Росією власних цілей за допомогою економічних інструментів.

Іншою ознакою стратегічного партнерства є **збіг або наближення цілей сторін**. На рівні двосторонніх документів можна простежити декларативне наближення цілей РФ та України. Зокрема, в Декларації про зміст українсько-російського стратегічного партнерства від 12 липня 2012 р. зазначено таке: «Сторони також проведуть консультації з питань розвитку відносин Україна – Європейський Союз та Росія – Європейський Союз», що свідчить про пріоритет співпраці з Брюсселем для обох сторін. Водночас, Москва досить негативно відноситься до укладання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Протягом 2011 р. Росія попереджувала про застосування антидемпінгових й захисних мід в разі створення ЗВТ+ Києвом та Брюсселем. Втім згідно п.1 «Правил визначення країни походження товару» від 30 листопада 2000 р., затверджених рішенням ради глав урядів СНД, «країною походження товару вважається держава-учасниця Угоди, де товар був повністю ви-

роблений чи підданий достатній обробці/переробці»⁸. Тому Росія захищена від потрапляння надлишку товарів Брюсселю через ЗВТ України-ЄС й такі заяви свідчать про реальну позицію Кремля відносно євроінтеграційних цілей Києва, визначених останнім на національному законодавчому рівні.

Саме позицією Москви пояснюється визначення в Законі «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» серед засад зовнішньої політики «дотримання Україною політики позаблоковості»⁹. Попередньо в Концепції зовнішньої політики Росії від 15 липня 2008 р. було зазначено, що «Росія зберігає негативне ставлення до розширення НАТО, зокрема до планів прийому в члени альянсу України»¹⁰. Цей факт, крім неспівпадіння цілей сторін, свідчить про відсутність розвитку відносин між ними **без заподіяння шкоди їх відносинам з третіми сторонами**, що є необхідною передумовою для побудови стратегічного партнерства. Таким чином, напрями європейської та євроатлантичної інтеграції України суперечили чи суперечать зовнішньополітичним цілям Росії, яка оголосила 1995 р. територію СНД простором своїх геополітичних інтересів, а на саміті Росія-ЄС в Гаазі 2005 р. дала зрозуміти, що питання цивілізаційного вибору України вирішуватиме не Захід, а Кремль. Таким чином, Москва прагне поглибити залежність України від Росії та перетворити Київ на економічно залежну від неї країну. Водночас, вищевказані заяви представників Кремля свідчать про різні **погляди на майбутнє розвитку регіону**, адже Київ прагне «утвердження провідного місця України у системі міжнародних відносин»¹¹, а Москва – поширити свій вплив на Київ. Це відповідно підриває стратегічний характер відносин між сторонами *de facto*.

Про неспівпадіння та відсутність наближення цілей сторін свідчать й такі факти. В Указі Президента України «Про стратегію

⁸ Рішення про правила визначення країни походження товарів [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_05

⁹ Про засади внутрішньої та зовнішньої політики [Електронний ресурс]: закон України № 2411-VI від 01 липня 2010 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

¹⁰ Концепция внешней политики Российской Федерации [Электронный ресурс] / Президент России. – Режим доступа: <http://kremlin.ru/acts/785>

¹¹ Про засади внутрішньої та зовнішньої політики [Електронний ресурс]: закон України № 2411-VI від 01 липня 2010 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

національної безпеки України» від 12 лютого 2007 р. зазначено, що зовнішнім викликом національній безпеці Києва є «наявність не врегульованих проблемних питань, пов'язаних із тимчасовим перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, недосконалість договірно-правової бази у цій сфері», а загрозу енергетичній безпеці становить «надмірна залежність від імпорту енергоносіїв, невирішені проблеми диверсифікації джерел і маршрутів їх постачання, недостатнє використання власного енергетичного потенціалу»¹². Таким чином, незважаючи на існуючу загрозу національній безпеці України, згідно з Угодою з питань перебування Чорноморського флоту РФ на території України від 21 квітня 2010 р. сторони продовжили дію трьох угод від 28 травня 1998 р. «на двадцять п'ять років з 28 травня 2017 року»¹³ без відповідного врегулювання питань, пов'язаних з переміщенням військовослужбовців ЧФ РФ поза місцями дислокації останнього та безмитного перевезення невизначеного переліку майна та товарів останніми. Укладення цієї угоди пояснюється статтею 2, відповідно до якої Київ отримав знижку на газ. Тобто Росія, використовуючи енергетичну залежність України від неї, пролобіювала продовження терміну перебування ЧФ, що є прямою загрозою національним інтересам України.

Водночас, у «Програмі ефективного використання на системній основі зовнішньополітичних факторів з метою довгострокового розвитку РФ» визначено необхідність «підтримувати зусилля російських нафтових компаній, які домагаються використання нафтопроводу «Одеса – Броди» в реверсному напрямку, що обмежить доступ України до каспійської нафти»¹⁴, що свідчить про дії Росії, які несуть загрозу національній безпеці України, як це визначено у вищезгаданій Стратегії.

¹² Про Стратегію національної безпеки України [Електронний ресурс]: Указ, Стратегія № 105/2007 від 12 лютого 2007 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>

¹³ Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України [Електронний ресурс]: Угода, Міжнародний документ; №643_359 від 21 квітня 2010 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_359

¹⁴ Программа эффективного использования на системной основе внешнеполитических факторов в целях долгосрочного развития Российской Федерации [Электронный ресурс] / Флот 2017. – Режим доступа: <http://flot2017.com/item/file/24253>

Таким чином, цілі зовнішньої політики України та Росії не збігаються з багатьох питань, а часом суперечать одна одній, що не сприяє реальному наповненню задекларованого стратегічного партнерства. Це також створює передумови до неможливості **координації зовнішньополітичних дій** сторонами у всіх сферах їхньої співпраці, незважаючи на задекларованість необхідності імплементації цього аспекту двосторонніх відносин у Великому договорі та Декларації про зміст українсько-російського стратегічного партнерства.

Важливою складовою стратегічного партнерства є **надання допомоги партнеру при необхідності**. В українсько-російських відносинах ця аксіома не діє, зважаючи на такі факти. Після розпаду СРСР Кремль та світову спільноту турбувала наявність в Україні та Білорусії ядерної зброї (ЯЗ). Під тиском Київ приєднався до ДНЯЗ 23 травня 1992 р., при цьому вимагаючи надання гарантій безпеки та фінансової, технічної допомоги для ліквідації наявних запасів ЯЗ. Такі гарантії та допомога були надані 14 січня 1994 р. у формі Тристоронньої заяви Президентів Росії, США та України. Серед іншого, в цьому документі зазначено таке: в разі приєднання Києва до СНО-1 США та РФ «підтвердять Україні їх зобов'язання утримуватись від економічного тиску, [...] спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення іншою державою-учасницею НБСЕ прав, притаманних її суверенітету, і таким чином отримати будь-які переваги»¹⁵.

Незважаючи на приєднання України до СНО-1, уряд РФ 14 листопада запровадив антидемпінгові мита на ввезення карамелі та інших цукрових виробів з України в розмірі 20%, а 29 грудня – на п'ять категорій труб малого й середнього діаметра. ВАТ «Газпром» 2006 р. припинив постачання природного газу в Україну, а Федеральна служба з ветеринарного та фітосанітарного нагляду заборонила ввезення продукції тваринного походження з України. Такий економічний тиск став відповіддю на підписаний в Казані 2005 р. протокол про різношвидкісну інтеграцію України, Росії, Білорусі й Казахстану в рамках ЄЄП. Таким чином Москва прагнула сприяти глибшому включенню України в рамках ЄЄП, порушивши *de facto* взяті 1994 р. перед Києвом зобов'язання.

¹⁵ Тристороння заява Президентів України, США та Росії [Електронний ресурс]: Заява, Міжнародний документ №998_300 від 14 січня 1994 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_300

Про реальне наповнення задекларованого стратегічного партнерства Києва та Москви свідчать нерозв'язаність питань власності, оскільки Верховна Рада України не ратифікувала угоду про «нульовий варіант» від 9 грудня 1994 р., визначення в «Програмі ефективного використання на системній основі зовнішньополітичних факторів з метою довгострокового розвитку РФ» необхідності інтеграції російського ВАТ «Об'єднана авіабудівна корпорація» і авіабудівних підприємств України, з метою нейтралізації українського конкурента на ринку авіабудівництва, активного залучення України в орбіту економічного співробітництва з Росією, експлуатації газотранспортної системи України та розширення російської інвестиційної присутності в Україні.

Отже, зважаючи на вищезазначені аргументи, можна зробити висновок про те, що стратегічне партнерство України та РФ існує *de jure*, на рівні декларацій, двосторонніх документів тощо. Водночас, *de facto* відносини між сторонами є конкурентними. Росія прагне посилити свій вплив на Київ будь-якими способами й не враховує інтереси свого партнера при реалізації власної зовнішньої політики. **Задеклароване стратегічне партнерство не має реальної наповненості** та є, швидше за все, міфом, ніж реальністю.

РФ у своїй зовнішній політиці керується лише власними національними інтересами, незважаючи на інтереси свого українського «стратегічного партнера». Основна мета всіх дій Кремля полягає у збереженні впливу на Україну та тісніше її залучення до співпраці та створення економічних, фінансових та політичних механізмів її залежності від Кремля. В цих умовах, наявність тісних економічних зв'язків та існування великої кількості спільних підприємств, енергетична залежність від північного сусіда, створюють передумови до необхідності наповнення задекларованого стратегічного партнерства реальним змістом. Повний відхід від співпраці з Кремлем неможливий, зважаючи на безліч факторів, тому єдиним виходом для України для позбавлення статусу лімітрофності та утвердження власної незалежності є досягнення фактичного стратегічного партнерства з РФ. Для цього Київ повинен:

- 1) поступово позбавлятися існуючої залежності від РФ,
- 2) диверсифікувати свої зовнішньоекономічні зв'язки та джерела надходження вуглеводнів,
- 3) отримати доступ до регіону Каспію,
- 4) сприяти розвитку проекту Набукко,

5) сприяти прокладанню Транскаспійського трубопроводу,
6) співпрацювати з Енергетичним співтовариством та ЄС з метою забезпечення незалежності власної ГТС,

7) сприяти видобування власних джерел вуглеводнів, зокрема сланцевого газу,

8) залучати іноземні інвестиції для модернізації ГТС, розвідки покладів нафти та газу в шельфі Чорного й Азовського морів та добування сланцевого газу,

9) сприяти отриманню політичної підтримки ЄС та США в рамках міжнародних організацій,

10) диверсифікувати зовнішню політику, шляхом посилення співпраці з країнами Центральної Азії та Близького Сходу. Стосовно співпраці з країнами Близького Сходу, Київ може сприяти забезпеченню їх продовольчої безпеки, в обмін на диверсифікацію власних джерел вуглеводнів,

11) сприяти мінімізації боргів перед РФ.

Тобто шляхом **мінімізації енергетичного важеля впливу** на Україну, Київ може сподіватись на розвиток рівноправних відносин з Росією та протидіяти імперським амбіціям Кремля. Водночас, створення конкурентного для російських товарів та послуг середовища на українському ринку, сприятиме послабленню економічної залежності від гіперболізованих економічних зв'язків з РФ, а **диверсифікація зовнішньоекономічних партнерів**, шляхом модернізації українського виробництва та залучення до останнього найновіших науково-технічних розробок з іноземних та вітчизняних джерел, сприятиме подальшому послабленню залежності від Кремля. Таким чином, лише завдяки **подоланню імперських амбіцій РФ**, стане можливим розвиток якщо не стратегічного партнерства, то хоча б рівноправних взаємовигідних відносин.

Список використаних джерел та літератури:

1. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією [Електронний ресурс]: міжнародний документ №643_006 від 31 травня 1997 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_006

2. Концепция внешней политики Российской Федерации [Электронный ресурс] / Президент России. – Режим доступа: <http://kremlin.ru/acts/785>

3. О мерах по реализации внешнеполитического курса Российской Федерации [Электронный ресурс]: Указ Президента РФ N 605 от 7

мая 2012 г. / Президент России. – Режим доступа: <http://text.document.kremlin.ru/SESSION/PILOT/main.htm>

4. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики [Електронний ресурс]: закон України № 2411-VI від 01 липня 2010 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

5. Про Стратегію національної безпеки України [Електронний ресурс]: Указ, Стратегія № 105/2007 від 12 лютого 2007 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>

6. Программа эффективного использования на системной основе внешнеполитических факторов в целях долгосрочного развития Российской Федерации [Электронный ресурс] / Флот 2017. – Режим доступа: <http://flot2017.com/item/file/24253>

7. Рішення про правила визначення країни походження товарів [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_05_5

8. Спільна заява Президентів України та Російської Федерації за підсумками п'ятого засідання Українсько-Російської міждержавної комісії [Електронний ресурс] / Президент України Віктор Янукович. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/24810.html>

9. Трестороння заява Президентів України, США та Росії [Електронний ресурс]: Заява, Міжнародний документ №998_300 від 14 січня 1994 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_300

10. Угода між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону [Електронний ресурс]: Угода, Міжнародний документ № 643_365 від 17 травня 2010 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_365

11. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України [Електронний ресурс]: Угода, Міжнародний документ; №643_359 від 21 квітня 2010 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_359

12. Чекаленко Л. Зовнішня політика України [Текст]: підручник для студентів вищих навчальних закладів / Л.Д.Чекаленко. – К.: Либідь, 2006. – ISBN 966-06-0428-9

13. Strategic [Electronic resource] // Oxford Dictionaries. – Access mode: <http://oxforddictionaries.com/definition/english/partner?q=partner>